

DANIJELA LUCIĆ

UDK 32.01+323.28Schmitt, C.

Izvorni znanstveni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 11. lipnja 2025.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mjrl3urq49>

„Totalni rat“, „totalni neprijatelj“ i „totalna država“ – Schmittovi koncepti u suvremenoj sigurnosnoj prizmi

Sažetak

Teorijski koncepti Carla Schmitta kao i velik dio njegove misli, posebno one nastale pod Hitlerovim režimom, mogu se podvrgnuti vrijednosnom propitivanju u smislu koliko su bili u službi Trećeg Reicha, koliko su oportuna razmatranja u službi očuvanja vlastitog života, a koliko objektivna i ideološki neobojena politička i pravna promišljanja o državi. Neovisno o interpretatorskoj sklonosti ili nesklonosti prema Schmittovu liku i djelu kao i o okolnostima u kojima je djelovao, određeni koncepti i razmišljanja Carla Schmitta primjenjiva su u analizi i objašnjenju određenih suvremenih političkih, odnosno sigurnosnih kretanja. Za Schmittovu tvrdnju o nepostojanju opreke između diktature i demokracije i ukazivanje na to da svaka pravna država može biti totalna, moguće je pronaći suvremene primjere. Univerzalističke tendencije liberalnih demokracija, odnosno deterritorijalizacija i globalizacija sada vode u hegemonijske intervencije koje su opasne kao i totalni ratovi, jer brišu sve granice (teritorija) te brišu granice rata i mira budući da institutima poput izvanrednog stanja, rat može biti trajno stanje. Jedan od primjera je „rat protiv terorizma“, pokrenut 11. rujna 2001. godine, koji (p)održava stanje u kojem se suspendiraju određene pravne norme i u kojem se oživljava Schmittov koncept „totalnog neprijatelja“, koji vodi u „totalni rat“. U radu se ukazuje na analitičku vrijednost Schmittovih koncepata te se u zaključku nudi analogija sa suvremenim političkim i sigurnosnim fenomenima, među kojima su terorizam, odnosno „globalni terorizam“ i „rat protiv terorizma“.

Ključne riječi: Carl Schmitt; „rat protiv terorizma“; totalna država; totalni neprijatelj; totalni rat.

Uvod

Rekavši da je svaka pravna država totalna država i da su sve „diktature antiliberalne, ali ne nužno i antidemokratske“ Carl Schmitt¹ (2000: 16) je zasigurno htio priskrbiti legitimitet svom radu, to jest „svidjeti se“ režimu u kojem je živio i kojemu je na određeni način služio, ili po shvaćanju nekih interpretatora, kojemu je bio prisiljen služiti². No, to nije bila jedina i isključiva intencija Carla Schmitta. On je istovremeno pokušao ukazati na manjkavosti demokracije (Schmitt, 2000.), odnosno njezina interpretiranja i provođenja u praksu u pojedinim zapadnim zemljama u 20. stoljeću i to prvenstveno iz perspektive pravne i političke znanosti. Povijesni kontekst u kojem su nastala brojna djela Carla Schmitta svakako je bitan aspekt za shvaćanje njegova lika i djela, no on nikako ne bi smio biti razlog da se svi Schmittovi koncepti odbace kao rezidue jedne tamne povijesne epohe i da se ukupna Schmittova misao osudi zajedno s totalitarnim režimom u kojem je živio i djelovao. U konačnici, istaknuta teoretičarka lijeve provenijencije, Chantal Mouffe u svojim promišljanjima o demokraciji polazi od Schmittove ideje demokracije utemeljene na sukobu, te propituje postpolitičku viziju liberalnih (zapadnih) demokracija. U knjizi *On the Political*, Mouffe (2005: 4-5) navodi kako je svoju kritiku liberalne misli odlučila provesti pod okriljem „tako kontroverznog mislioca kao što je Carl Schmitt“ ističući kako se od njega, kao „najnepopustljivijih protivnika liberalizma može mnogo naučiti“. Mouffe nastavlja kako je svjesna da bi takav izbor, zbog Schmittova kompromisa s nacizmom, mogao izazvati odbojnost, no ističe kako bi „odlučujući kriterij, o tome trebamo li ući u dijalog s njegovim (Schmittovim) djelom, trebala biti intelektualna snaga teoretičara, a ne njihove moralne osobine“.

Priklanjajući se stajalištu Mouffe, smatramo da se pri interpretaciji djela Carla Schmitta vrijednosno lako mogu uočiti i iz njegova opusa „destilirati“ pojedini

1 Carl Schmitt, rođen i umro u gradu Plettenbergu u Njemačkoj (1888.–1985.). Bio je konzervativni njemački pravni, ustavni i politički teoretičar. Riječ je o jednom od najvažnijih kritičara liberalizma, parlamentarne demokracije i liberalnog kozmopolitizma.

2 Iako detalji Schmittovog službovanja i služenja Hitlerovom režimu nadilaze okvire ovog rada, smatramo da je bitno istaknuti kako je prije dolaska na vlast Hitlera i njegovog nacionalsocijalističkog pokreta, Schmitt iskazivao skepsu o sposobnosti tog ideološkog i političkog pokreta. S Hitlerovim dolaskom na vlast izbor mu je bio bitno sužen te je svoju pravničku službu stavio na raspolaganje vladajućem režimu. Ottoman (2010: 33) s tim u svezi iznosi zanimljivu konstataciju: „Schmitt je to sasvim dobro znao, pomirio se s time i gledao je da svoju ulogu što bolje obavlja, i to ne samo dok je bio u milosti režima nego i nakon pada u nemilost. Nikada mu nije palo na kraj pameti da se na bilo koji način usprotivi nacionalsocijalizmu ili da doprinese reafirmaciji svoje profesije ili prava u cjelini. Pošto je bio uvjeren da je povijest na strani nacionalsocijalizma – da je 30. siječnja 1933. donijeta ‘napokon, odluka’ – preostalo mu je samo da se pokori i da kupi mrvice bačene s bogate trpeze, na kojoj su se kovali veliki planovi o budućnosti svijeta.“

koncepti i promišljanja koji i danas imaju analitičku vrijednost³. U tom procesu zasigurno uvelike pomaže i samo Schmittovo priznanje i naglašavanje formativnih utjecaja koji su bitni za razumijevanje njegovih djela, a to su kako navode Kasapović i Zakošek (2007: 181): „specifičan katolički milje rodnog kraja, klerikalizam katoličkog konvikta u Attendornu u kojem je bio smješten kao dječak, i humanističko obrazovanje u tamošnjoj gimnaziji, ‘dehegelijanizirani velikopruski duh’ i neokantovstvo koji su obilježavali wilhelminsku Njemačku pred Prvi svjetski rat, napokon njemački nacionalizam kao reakciju na poraz i poniženje u Prvome svjetskom ratu, ali i osjećaj ‘istinskog pluralizma i velike slobode’ što su ih donijeli promjena režima i prve godine Weimarske Republike.“ Također, treba istaknuti da je i kao ratni dragovoljac bio sudionik Prvog svjetskog rata. Uz sve navedene razloge, Kasapović i Zakošek dodaju i da je određeni socijalni resentiman ariviranog intelektualca podrijetlom iz malograđanskog miljea doprinio snažnom Schmittovom nacionalizmu⁴.

Dakako, kontroverze koje se vežu uz Carla Schmitta nikako ne treba zanemariti, no vrijednost nekih Schmittovih teorijskih kategorija moguće je izolirati i izdići iznad njegove ideološke baze (pozadine) i moguće ju je provjeravati u suvremenim uvjetima analizirajući političke odluke i kretanja nekih liberalnih demokracija⁵. Smatramo da su pojedine Schmittove kategorije, prvenstveno one koje su dio razmatranja „totalnog“ – „totalni rat“, „totalni neprijatelj“ i „totalna država“, primjenjivi na objašnjavanje nekih suvremenih fenomena, posebno onih iz sfere sigurnosne politike. U ovom tekstu Schmittovi koncepti iskorišteni su za objašnjenje „rata protiv terorizma“, kojega su pokrenule Sjedinjene Američke Države 2001. godine, gdje se uočavaju totalni (i diktatorski) elementi u demokratskim državama, no i deteritorijalizacija i globalizacija koje u svijetu bez jasnih ograničavanja i smišljanja novih pravila, posebno onih koji se tiču rata, nimalo ne doprinose svjetskom miru što je normativni cilj liberalnih demokracija. Na te je probleme Schmitt upozoravao još tridesetih godina 20. stoljeća, a u ovom radu, gotovo sto godina kasnije, propituju se navedeni Schmittovi koncepti i stajališta na primjeru jednog suvremenog sigurnosnog problema.

3 Da su mnoga razmišljanja i koncepti Carla Schmitta provjerljiva i korisna danas, posebice u pravnoj teoriji, govore i američki pravni stručnjaci Posner i Vermeule (2011.) u tekstu „Demystifying Schmitt“ ističući u samom uvodu kako je Schmitt prevažan da bi se prepustio samo njegovim stručnjacima. O važnosti Schmitta u pravnoj i ustavnoj teoriji govore i njemački filozof i bivši sudac Ernst-Wolfgang Böckenförde (1997.) i brojni drugi.

4 Na iste se formativne utjecaje osvrće i Balakrishnan (2000.) u djelu koje se dominantno fokusira na intelektualni portret Carla Schmitta.

5 O korisnosti Schmittova koncepta „političkog“ u debatama na temu današnjeg suvremenog svjetskog poretka govori i Lievens (2010.).

„Pojam političkog“ – kontekst nastanka i značenje

Za shvaćanje „totalnog“ u djelima Carla Schmitta najprije je potrebno proniknuti u „pojam političkog“ koji se smatra Schmittovim ključnim konceptom iz kojega je pak moguće iščitati i razumjeti ukupnost njegova razmišljanja. U trenutku kada Schmitt piše i objavljuje spis „Pojam političkog“, 1927. i 1932. godine⁶, njemačka znanost o pravu je zapala u krizu, a istoimeni spis bio je svojevrsan odgovor na nju (Vollrath, 1989.). No, Schmitt je svojim pokušajem uspostave pojma političkog nastojao još više zaoštriti tu krizu želeći da ona izbije van kako bi se uvidjela slabost tadašnje Weimarske Republike. Naime, za Schmitta pojam države pretpostavlja pojam političkog, a Weimarskoj Republici Schmitt predbacuje manjkavu ili samo parcijalnu državnost, tvrdeći da je ona je „republika bez republikanaca“ (Schmitt, 1931. prema Vollrath, 1989: 46).

Kasapović i Zakošek (2007: 182) navode da je Weimarska Republika za Schmitta predstavljala politički izazov, koji ga je potaknuo da u trenucima u kojima su evidentni problemi i simptomi slabosti prve njemačke demokracije provjeri, to jest isproba svoje teorijske kategorije. On je u weimarskom višestranačkom pluralizmu i slabim koalicijskim vladama vidio degradaciju države koju je trebalo prevladati. U takvim Schmittovim razmišljanjima iščitava se nesklonost liberalnoj demokraciji i tim stavovima on ostaje dosljedan u svim svojim djelima. Na slabost demokracije i liberalizma ukazivao je, ne samo na primjeru Weimarske Republike, nego i na primjerima njemu suvremenih demokratskih liberalnih država kao i nekih globalnih asocijacija, primjerice Lige naroda i Antante (Schmitt, 2006: 240, 257-258)⁷.

Kako bi se shvatilo „političko“, Schmitt ističe da je bitno razlikovati definicije „politika“ i određenja „političko“. Njegov predmet interesa jest „političko“, odnosno bit „političkog“ koje je sadržano u razlikovanju „prijatelja“ i „neprijatelja“. Bitno je naglasiti da u političkom jedinstvu Schmitt razlikuje državu i društvo, odnosno narod. Za njega pojam države pretpostavlja pojam političkog, ali ističe kako se neće pronaći jasna definicija „političkoga“ i da se taj termin najčešće rabi kao opreka spram različitih drugih pojmova, primjerice u antitezama poput politike i privrede,

⁶ Schmitt je spis „Pojam političkog“ prvotno objavio 1927. godine u časopisu *Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik*, a 1932. iznova objavljuje istoimeni spis, ali u bitno prepravljenom izdanju.

⁷ Carl Schmitt nerijetko iznosi kritike na račun sila Antante ističući da su one najveći krivci za stvaranje totalnog neprijateljstva u periodu nakon Prvog svjetskog rata. Također, za Ligu naroda Schmitt je tvrdio da nije istinska internacionalna tvorevina s idejom univerzalnog čovječanstva s pacifističkim ciljevima, kako se predstavljala, i da je zato i zadržala pojam neprijateljstva kao i mogućnost da ratuje „u ime čovječanstva“. Po Schmittovu tumačenju, Liga naroda je svojom krivicom krenula u „građanski rat“ protiv Trećeg Reicha (više vidjeti u: Schmitt, 2006., 2011. i Molnar, 2010.).

politike i morala, politike i prava, i tome slično. Schmitt dodaje kako je stavljanje jednakosti između državnog i političkog netočno i vodi u zabludu u onoj mjeri u kojoj se država i društvo međusobno prožimaju. Država je, prema Schmittovu viđenju, politički status naroda organiziranog u teritorijalnoj cjelovitosti. Naime, političko jedinstvo je svojstveno unutrašnjoj dimenziji države, a u Schmittovoj teoriji „političko jedinstvo pretpostavlja realnu mogućnost neprijatelja“ (Schmitt, 1940: 31). „Dok se narod kao takav osjeća ugroženim od vanjskog neprijatelja, pomiče se ‘iznutra’ u ‘političko jedinstvo’ i time zapada u drugačije ‘agregatno stanje’“ (Greven, 1989: 67-68). Drugim riječima rečeno, političko jedinstvo evidentno u formi države postoji sve dok postoji „neprijateljstvo“. U tom smislu „pojam političkog“ kod Schmitta služi za razlikovanje „naroda“ od „države“. Schmitt za državu navodi da je model političkog jedinstva i kao takva je nositeljica „najčudnovatijeg od svih monopola“, a to je monopol političke odluke, no također ističe da taj ogleadni proizvod europskog oblika i okcidentalnog racionalizma silazi s prijestolja (Schmitt, 2007b: 62). Za Schmitta je bit političke egzistencije jednog naroda sadržana u tome da on sam određuje svog „prijatelja“ i „neprijatelja“, odnosno razliku među njima i kada nestane sposobnosti i volje za to, narod prestaje politički postojati, a samim time država slabi. Stoga, kako bi se očuvalo političko i egzistencija naroda, tj. države, bitno je razlikovati „prijatelja“ i „neprijatelja“ što se može uzeti i kao središnje mjesto Schmittove misli, odnosno promišljanja o političkom.

„Prijatelj“ i „neprijatelj“

Pojam Schmittovog „političkog“ dovodi do pojmova „prijatelja“ i „neprijatelja“, no taj se odnos može promatrati i ireverzibilno. U već spomenutom tekstu „Pojam političkog“ Schmitt iznosi da je političko razlikovanje, na koje se mogu svesti politička djelovanja i motivi, razlikovanje „prijatelja“ i „neprijatelja“ (Schmitt, 1943: 1). Za Schmitta to razlikovanje daje pojmovno određenje, ali u smislu kriterija, ne kao iscrpna definicija ili prikaz sadržaja. U elaboraciji „neprijatelja“ i njegovih karakteristika, Schmitt ističe kako on ne mora biti moralno zao, niti estetski ružan, ne mora biti privredni konkurent, štoviše, Schmitt navodi kako s „neprijateljem“ može biti korisno raditi poslove, ali on ostaje „tuđin, *stranac*“ (Schmitt, 1943: 1-2). Za Schmitta on je egzistencijalno onaj drugi, odnosno stranac i to je dostatan uvjet. Istu priču o „neprijatelju“ Carl Schmitt iznosi samo na obrnut način navodeći kako ono što je moralno zlo, estetski ružno ili ekonomski štetno samim time nije „neprijatelj“, a jednako tako ono što je moralno dobro, estetski lijepo i ekonomski korisno ne postaje političkim „prijateljem“. Nadalje, Schmitt ističe kako je „neprijatelj“ isključivo javni i da sve što se odnosi na takvu cjelinu ljudi, osobito na

cijeli narod, postaje time „javno“ i da „neprijatelje“ u političkom smislu ne treba osobito mrziti. Za Schmitta je politička suprotnost najintenzivnija i krajnja suprotnost, a za svaku konkretnu oprečnost Schmitt navodi da je tim više politička što se više približava krajnjoj točki, svrstavanju „prijatelj-neprijatelj“ (Schmitt, 1943: 5). Schmitt također navodi i dva fenomena koji ovo svrstavanje čine vidljivim. Prvi je taj da svi politički pojmovi, predodžbe i riječi imaju polemički smisao, odnosno da imaju u vidu konkretnu oprečnost, vezani su za konkretnu situaciju s krajnjom konzekvencom, a to je svrstavanje „prijatelj-neprijatelj“ koje se izražava u ratu ili revoluciji i koje postaju isprazne apstrakcije kada nestane ta situacija. Drugi fenomen odnosi se na način izražavanja dnevne polemike unutar države gdje se „političko“ danas često rabi kao istoznačno sa „stranačkopoličkim“. Schmitt dalje navodi da, kada unutar jedne države stranačkopoličke opreke postanu bez ostatka „prave“ političke opreke, onda je dostignut krajnji stupanj „unutarpolitičkog“ niza. Drugim riječima, za oružano sučeljavanje postaju mjerodavna unutardržavna, a ne vanjskopolička svrstavanja na „prijatelje“ i „neprijatelje“. Za Schmitta pojmovi „prijatelja“, „neprijatelja“ i borbe dobivaju realni smisao time da su osobito povezani i zadržavaju vezu s realnom mogućnošću fizičkog ubojstva. Tako primjerice, rat slijedi iz neprijateljstva, jer ono je u bitku utemeljeno negiranje nekog drugog bitka. Također, rat je samo krajnja realizacija neprijateljstva i, kako navodi Schmitt, ne treba biti nešto svakidašnje, niti nešto normalno. Također, ne treba ga doživljavati kao idealno ili poželjno, ali po Schmittovu mišljenju, rat mora ostati prisutan kao realna mogućnost sve dok pojam „neprijatelja“ ima smisla (Schmitt, 1943: 9-14). I na kraju ovog dijela treba istaknuti kako je za Schmitta jedini nositelj „pravog političkog razlikovanja“ odnosa prijatelj i neprijatelj „narod“ (Greven, 1989: 68).

„Totalno“ i totalitarno u djelu Carla Schmitta

Na pojam „neprijatelja“ Carla Schmitta nadovezuje se pojam „totalnog neprijatelja“ te s njim povezani pojmovi „totalnog rata“ i „totalne države“. U tim se konceptima uočava Schmittova povezanost i njegov specifičan odnos s vladajućim totalitarnim režimom Adolfa Hitlera. Prije no što je *Führer* došao na vlast, točnije prije parlamentarnih izbora 1932. godine, Carl Schmitt upućuje kritiku nacionalsocijalistima smatrajući taj ideološki i politički pokret još uvijek nezrelim za donošenje Ustava i uspostavu jake države kakva Weimarska Republika već duže vrijeme nije bila (Molnar, 2010: 32). Cvijanović (2012: 153) također ističe kako je Schmitt do 1933. godine oponirao nacionalsocijalizmu, a posebno Hitlerovu imenovanju za kancelara. No, Schmittove želje nisu postale njemačka stvarnost te je tako „nezreli“ pokret sa svojim beskompromisnim vođom uzeo palicu i počeo dirigitirati državom u svom smjeru. Ono što se Schmittu u samom početku ipak svidjelo, bez obzira na

njegov opći dojam o vodi i pokretu, jest činjenica da je država s tim promjenama ponovno postajala jaka i decizionistička, kakvu je uvijek i zagovarao. Uvidjevši da tijekom događaja izmiče kontroli, odnosno da je pokret prije svega bio orijentiran na „totalno neprijateljstvo“ spram država pobjednica u Prvom svjetskom ratu i da njegova pisanja i upozorenja nisu akceptirana te da su svi njegovi pokušaji bili uzaludni, Schmittova kritika jenjava i on se približava režimu ili kako navodi Molnar (2010: 32): „Schmittu je postalo jasno da je jedini način da ga vuci ne pojedu jest da s njima zavija.“ U nastavku Molnar navodi kako je moguće da je pismo Martina Heideggera od 22. travnja 1933. godine u kojem on upozorava Schmitta da se ne otuđuje od novog pokreta presudilo tomu da se Carl Schmitt 1. svibnja 1933. godine učlani u NSDAP (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*) i stavi svoje odvjetničke usluge na raspolaganje Pokretu. Molnar ističe kako je upravo tada i počeo njegov uspon u Trećem Reichu koji je trajao sve do 1936. godine. U svojoj analizi o dosezima „političkog“ kod Carla Schmitta, Cvijanović ističe kako se Schmitt priključio nacionalsocijalističkom pokretu, ne kao teoretičar već kao ideolog, poznat kao „krunski pravnik“ Trećeg Reicha, te navodi kako nije zbog teoretskih potreba, nego prvenstveno ideoloških, Schmitt postao antisemitski i pronacistički orijentiran mislilac (Cvijanović, 2012: 153). Usprkos tome što je Schmitt postao apologet režima i vrlo brzo dobio priznanje i istaknute funkcije unutar njega, Molnar navodi kako Schmitt nikada više nije bio blizu realnoj vlasti kako je to bio u posljednjim godinama Weimarske Republike. Bez obzira na Schmittov status i njegovu ulogu u Trećem Reichu, kategorije „totalnog“ bitno obilježavaju njegov rad u tom periodu i neosporno je da se razlog tome, dobrim dijelom, krije upravo u iznesenim činjenicama – „priklanjanju vucima“ i sinekurama koje je dobio u Trećem Reichu. Ove činjenice dodatno je potpomogla i ona na koju je Schmitt ukazao u svojim ranijim radovima, a to je činjenica slabljenja Weimarske Republike, odnosno opadanja važnosti „političkog“ i države kao i gubljenje distinkcije „prijatelj“ i „neprijatelj“. Također, treba istaknuti da je nakon što je uvidio čud vladajućeg režima Schmitt nastojao dodatno pojasniti svoje koncepte „totalnog“ smatrajući da pogrešne interpretacije istih mogu Njemačku ponovno dovesti u velike povijesne neprilike jednake ili čak veće od onih u kojima su se Nijemci našli za vrijeme Prvog svjetskog rata. Za Schmitta je jedino totalizacija države bila opravdan i nužan koncept za realnu politiku, ali totalizacija i demonizacija neprijateljstva kao i „totalni rat“ za Schmitta su predstavljali opasnosti koje su se morale zaustaviti po svaku cijenu i svim sredstvima. U tom kontekstu treba i razmatrati navedene „totalne“ kategorije u Schmittovu radu.

Naime, članak „Totalni neprijatelj, totalni rat i totalna država“ nastao je kada je Schmitt već pomalo bio u nemilosti režima (1937.) i kada je bio kritiziran da isticanjem svoje ideje „totalne države“ skreće s ideološke linije nacionalsocijalizma. Neki su ga kritičari upozorili da je nužno totalitet promišljati isključivo u vezi s totalitetom nacionalsocijalističkog svjetonazora, partije, koja kako navodi Molnar, utjelovljuje taj svjetonazor i države koja osigurava dušu, duh i krv nacionalsocijalizma (Molnar, 2010.). Molnar nadalje u svom radu (2010: 35-38) u kojem tematizira Schmittov „totalni rat“ i „totalnog neprijatelja“ uoči izbijanja Drugog svjetskog rata, navodi kako je Schmitt otkrio pojam „totalnog neprijatelja“, kako se prometnuo u prvog mislioca „totalnog“, te naposljetku kako je kroz koncept „totalnog rata“ stvoren „totalni neprijatelj“. No, bitno je istaknuti da Schmitt u svojim radovima za vrijeme službovanja Hitleru iznosi stajalište kako Njemačkoj nije potreban „totalni rat“ i da je nužno da se uoče pogubni povijesno-politički postupci, da se zaborave predstave o „totalnom neprijatelju“, da se zaustavi „totalni rat“ te se krene u preuređenje Europe. Svaki povratak u oružanu borbu, po Schmittovu shvaćanju, mogao je predstavljati pogubnu erupciju destrukcije i put u samodestrukciju što se na kraju i obistinilo u činjenici Drugog svjetskog rata. Iako je Schmitt istaknuo nepoželjnost „totalnog neprijatelja“, a samim time i „totalnog rata“, on (p)ostaje zagovornik „totalne države“ i ona ima najveći značaj u odnosu tri navedena koncepta jer je Schmitt smatrao da su se isključivo u ingerenciji „totalne države“ morali pronaći mehanizmi za obustavljanje „totalnog neprijateljstva“ i „totalnog rata“. Kako navodi Molnar (2010: 37-38), totalna država se ukazivala kao koncept koji je dobivao na važnosti kao nikada ranije i takva država je morala postati snažnija nego ikada, no ne s ciljem vođenja „totalnog rata“ i idejom „totalnog neprijatelja“ što je, kako ističe Molnar u svom tumačenju Schmitta, izvorno i bio njen *raison d'etre*, nego da bi zaustavila „totalni rat“ i zamijenila ga „običnim“ ratom koji se vodi protiv „običnog neprijatelja“. Prevedeno na tadašnju situaciju, Schmitt je prokazivao da Hitlera u nove sukobe ne bi smjela uvući logika „totalnog neprijateljstva“, koja se lako može manifestirati kao želja za osvetom za poraz u Prvom svjetskom ratu, nego da bi logika po kojoj se vodi Hitler trebala biti logika „totalne države“. Takva država bi, prema Schmittu, bila dovoljno snažna da se odupre iskušenju vođenja „totalnog rata“ i opredijeli se za „običnog“ neprijatelja koji se ne da demonizirati i koji ne zavodi na put u katastrofu (Molnar, 2010.)

Genealogija „totalnog“

U nastavku je prikazana genealogija ideje „totalnog“ koja je postala bitno mjesto u Schmittovu radu i čiji je on prvi sustavni njemački mislioc. Schmitt je smatrao da je invencija „totalnog“ dominantni pravac međunarodne politike i u svom radu

„Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država“ ističe kako početak priče seže u 1920. godinu, kada se javila francuska knjižica „Totalni rat“. Nakon toga su fašisti u Italiji izašli s krilaticom „totalne države“, a u prvoj verziji svog spisa „Pojam političkog“, Schmitt lansira ideju „totalnog neprijatelja“. Daljnji uspon „totalnog“ događa se s Ernstom Jüngerom 1930. godine i njegovim pojmom „totalne mobilizacije“, no ključni trenutak za popularizaciju „totalnog“ događa se 1935. godine s objavom knjige „Totalni rat“, autora generala Ericha Ludendorffa (Schmitt, 1940. prema Molnar, 2010.). U istoimenom djelu, Schmitt je vladajućem režimu ukazao na opasnost „totalnog rata“ istaknuvši sljedeće: „U ratu se krije suština stvari. (...) Ali totalni rat svoj smisao dobiva tek kroz totalnog neprijatelja. (...) U Prvom svjetskom ratu dogodilo se ono što je najpogubnije – totalni rat je stvorio totalnog neprijatelja – i zato europski narodi – a prije svega njemački narod i njegova vlast – trebaju dobro razmisliti da li među njima zaista postoji totalno neprijateljstvo prije nego što se upuste u novi svjetski rat i Božjem sudu prepuste odluku o pobjedniku (Schmitt, 1940. prema Molnar, 2010.).“ U tom periodu Schmitt više nije uživao onaj ugled koji je imao u početnim godinama Hitlerove vlasti te je svoju ideju, ali na neki način i upozorenje, morao formulirati tako da se ne zamjeri vladajućem režimu, te je na svoje, zapravo retoričko pitanje o postojanju totalnog neprijatelja, dao jasan odgovor nadajući se da će on postati smjernica režimskoj realnoj politici. Naime, Schmitt je ustvrdio kako „totalnog neprijateljstva“ nema i pokazao da novi tip rata treba biti „obični“, a ne „totalni“ rat. Štoviše, Schmitt je isticao kako je zadatak europskih država izvlačenje poučaka iz Prvog svjetskog rata, a to je značilo isključivanje elementa „totalnog neprijatelja“, a samim time i „totalnog rata“. Bez eliminacije „totalnog neprijatelja“ u svijesti svih relevantnih aktera, tako i Njemačke, na pomolu je nova destruktivna faza svjetske povijesti, smatrao je Schmitt, što se vrlo brzo i obistinilo s Drugim svjetskim ratom. Iz svega navedenog jasno se razaznaje da je Schmitt koncepte „totalnog rata“ i „totalnog neprijatelja“ smatrao nepoželjnima u oblikovanju svjetske, ali i njemačke realne politike i to je u svom radu nastojao pokazati onoliko eksplicitno koliko su to režimske okolnosti dozvoljavale. Treći koncept – „totalnu državu“ Schmitt je zadržao kao poželjnu, vjerojatno nadajući se da će vlastodršci od svih „totalnih“ koncepata s *menua*, uzeti ovaj, a odbaciti ona dva u kojima leži velika opasnost za svjetski mir. U spisu u kojem tematizira vodstvo i istorodnost kao osnovne pojmove nacionalsocijalističkog prava, Schmitt ističe kako političko jedinstvo traži jedinstvenu formativnu misao koja će potpuno oblikovati sva područja javnog života, te nastavlja: „I u tom smislu nema normalne države koja ne bi bila totalna. Koliko god bila raznovrsna gledišta regulacije i uređenja različitih životnih sfera, toliko se s druge strane mora priznati i utvrditi određeno jedinstvo, dosljedno glavno načelo“ (Schmitt, 2007c: 120).

Schmitt je smatrao da se kroz realizaciju takve „totalne države“ mogu zadovoljiti i režimski zahtjevi, a i njegova želja o jakoj državi i vraćanju „političkog“ kao njezinog najvažnijeg obilježja, koje je u međuvremenu, po Schmittovu viđenju, bitno izmijenjeno i zapravo za državu predstavlja opasnu anomaliju koja bitno degradira njezin smisao i umanjuje njezinu snagu. Ta slabost države, na koju je u svojim radovima ukazivao Schmitt, kao što je već rečeno, javila se za vrijeme Weimarske Republike. Schmittov odgovor bila je takozvana politika decizionizma. Analizirajući decizionistički model politike Ottmann (2010: 130) navodi kako decizionističke teorije politike imaju pravu jezgru te navodi kako su odluka i kriza blisko srodni pojmovi, ističući kako kriza nije samo stanje, nego je također nešto poput trenutka u kojemu pada odluka. U tom smislu smatrao je Schmitt da bi suverena odluka trebala biti odgovor na izvanredno stanje, i za Schmitta je „suveren onaj koji odlučuje o izvanrednom stanju“ (Schmitt, 2005: 5). U analizi Schmittove kritike liberalizma, McCormick (1999: 257) upravo iznosi Schmittovo razmišljanje o državi kao suštinski političkom entitetu kojemu pripada *jus in belli*, odnosno stvarna mogućnost odlučivanja o neprijatelju u konkretnoj situaciji i sposobnost za borbu protiv njega s moći koja pak izvire iz nje same.

Schmitt je evidentno priželjkivao jaku decizionističku politiku koja će kriteriju „političkog“ vratiti njegov pravi smisao koji se izgubio u parlamentarizmu. To „političko“ i njegova snaga izgubili su se u liberalnoj demokraciji koja je postala dominantno obilježje modernih zapadnih zemalja. Prema Schmittu izgubila se razlika „prijatelja“ i „neprijatelja“, a time je i oslabila snaga države. Taj proces neutralizacije i depolitizacije čovjekova opstanka, prema Schmittovu pisanju, tendencija je prisutna u europskom mišljenju od 16. stoljeća, a cilj mu je bio pronalazak jednog „neutralnog područja na kojem bi spor prestao i gdje bi se ljudi mogli sporazumijevati, ujedinjavati i međusobno uvažavati“ (Schmitt, 2001. prema Vujeva, 2006.). Pozivajući se na Schmitta, Paić (2015: 118) ističe kako su upravo „neutraliziranje i depolitiziranje“ (...) političkog“ znakovi „trijumfa liberalizma i moderne tehnike kao posljednjeg razloga vladavine u svjetskoj povijesti“, što je loše za političko, odnosno politički status naroda koji je organiziran u državu.

U svojim pisanjima o parlamentarizmu Schmitt je isticao ono što bi trebalo karakterizirati jednu državu: „Karakteristično za sve reprezentativne ustave jest to što zakoni proizlaze iz borbe mišljenja (ne iz borbe interesa). U diskusiju spadaju zajednička uvjerenja kao premise, spremnost da se prihvati uvjeravanje, nezavisnost od vezanosti za stranku, nespupatanost od sebičnih interesa (Schmitt, 1926. prema Greven 1989.).“ Schmitt je otvoreno kritizirao pluralnost sebičnih interesa kao i parlamentarnu stranačku državu koja omogućava reprezentiranje istih navodeći kako takav sustav upravo omogućava da stranke nastupaju jedna prema drugoj, ne kao

mišljenja, već kao socijalne i privredne grupe moći koje proračunavaju obostrane interese i mogućnosti moći, pa na tako stvorenoj podlozi zaključuju kompromise i kolacije. Time, kako navodi Carl Schmitt: „parlament od institucije očite istine postaje samo praktičnim tehničkim sredstvom“ (Schmitt, 1926. prema Greven, 1989.). Upravo u takvim okolnostima slabe parlamentarne države stvoren je prostor za Schmittov koncept „totalne države“ čiji je on postao zagovornik. Za Schmittov decizionistički model politike bitna je uloga suverena kojega je, kao što je ranije iznijeto, Schmitt definirao kao onoga koji odlučuje o izvanrednom stanju zagovarajući tako politički personalizam. Tako Schmitt umjesto suvereniteta države govori o jednoj osobi s velikim ovlastima, odnosno konkretna osoba postaje subjekt suvereniteta u Schmittovoj teoriji, a pravne norme, odnosno apstraktan red koji bi trebao biti srž suvereniteta za Schmitta nije prihvatljiv. Ideju za personaliziranje suvereniteta i stavljanje konkretne osobe iznad pravnog poretka, Schmitt nalazi u Katoličkoj crkvi koja mu je služila kao primjer i koja ga je fascinirala svojom snagom te je postavke na kojima ona počiva pokušao ugraditi u svoju teoriju države⁸.

U nastojanju da napravi jasnu distinkciju triju kategorija „totalnog“ kod Carla Schmitta u periodu između 1937. i 1944. godine, Molnar ukazuje na činjenicu da je Schmitt u realnoj politici nalazio mjesta samo za „totalnu državu“ koju je preporučivao Hitleru i njegovom pokretu. Kako ističe sam Molnar (2010: 31) to je bio njemački Reich pozicioniran u središtu Europe, između ostalih jakih sila (Francuske, Italije, Sovjetskog Saveza i skandinavskih država). U takvom okruženju je Njemačka, po Schmittovu viđenju, trebala biti dovoljno pažljiva i ratovati samo protiv istočnih neprijatelja i samo za „pravedne“ granice. Za vođenje takve decizionističke politike i uspostave „totalne države“ onako kako ju je zamišljao Schmitt, u trenutku kada se nacionalsocijalistički pokret već zahuktao i krenuo u opasnom smjeru, bio je potreban jak vođa koji će vratiti državi njezino „političko“, odnosno onaj koji će jasno ukazati na „neprijatelja“, ali ne „totalnog neprijatelja“ nego „običnog neprijatelja“. Schmitt se u trenutku dok je pisao svoj rad „Totalni neprijatelj, totalni rat i totalna država“ možda još uvijek nadao da se pokret i vođa koji mu stoji na čelu mogu vratiti korak unatrag i kreirati politiku koja neće odvesti u smjeru „totalnog neprijateljstva“. Vođa, kako ga je vidio i u svojim radovima definirao Carl Schmitt, na prvu može izgledati kao vođa kakav je postao Adolf Hitler, i njegovi se radovi u tom smislu mogu smatrati kao oportunističko skretanje i kompromis s vladajućim Hitlerovim režimom, kako navodi Bendersky (1983), što možda jednim dijelom i jest točno, no ono što se

⁸ Zbog idealiziranja hijerarhije i funkcioniranja Katoličke crkve i Schmittova pokušaja implementiranja tih postavki u teoriju države, često se kaže da se radi o Schmittovoj teologiji države. Više vidjeti u Schmitt (2005) *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*.

ne smije u ovom slučaju ispustiti iz vida pri interpretaciji Schmittove „totalne države“ i personaliziranog jakog vođe jest, kako ističe Greven (1989: 75): „(...) povezanost političke teologije i supstancijalnog učenja o suverenitetu naroda.“ U svojoj usporodnoj analizi mišljenja Carla Schmitta i Hegela i to na nekim ključnim konceptima kao što su odnos prema liberalizmu, političkoj teologiji, nauci prijatelj-neprijatelj, Ottmann iznosi kako je Hegelu bilo stalo da sačuva slobodu i jednakost stečenu građanskim društvom dok se Schmittova filozofija posve drugačije odnosi prema građanskom društvu. Schmitt, kako navodi Ottmann, „razrješava liberalnu slobodu u homogenosti državnog života, u nauku o kvalitativno totalnoj državi, u radikalnom suprotstavljanju pravne države i demokracije. U Schmitta samostojnost društva i njegova sloboda nestaju u totalnosti političkog (...)“ (Ottmann, 1993: 143).

Autoritarnost i totalitarnost u djelu Carla Schmitta vidi i autor Cvijanović koji govori o njegova dva stupa političkog, a to su razlika „prijatelj-neprijatelj“ i aksiom „zaštita-poslušnost“ (Cvijanović, 2012: 147). Prvi stup, razlika „prijatelj-neprijatelj“ ranije je objašnjen, a drugi, „zaštita-poslušnost“, upravo se nadovezuje na priču o Schmittovoj „totalnoj državi“ i pokušaj ugradnje svoje teorije u realnu politiku Trećeg Reicha i/ili oportunistnog apologiziranja vladajućem režimu, ovisi o tome kako se interpretira Schmittovu misao i njegova uloga u Trećem Reichu. Za Cvijanovića (2012: 151) to je koketiranje i suradnja s režimom i on ističe kako Schmittovi argumenti i objašnjenja aksioma „zaštita-poslušnost“ zapravo impliciraju da se jedan teror zamjenjuje drugim. U ovom aksiomu je sadržan teror stanja prirode koji onda zahtijeva uvođenje navedenog aksioma kojim se evocira državni teror kojim se nameću mirovni rezultati koji su pak rezultat snažnog državnog aparata. Personalizirana vlast koju je prizivao Schmitt u svojim radovima nadovezuje se na ovaj aksiom i tu se dolazi do njegova elementa totalitarnosti. Neovisno s koje polazišne točke krenuli u interpretaciju Schmitta, bili njegov apologet ili ekstremni kritičar, neosporno je da ovakvo viđenje državnog i društvenog uređenja posjeduje sve potrebne preduvjete za postizanje totalitarnosti. Također, neovisno o tome kakva je uloga Schmitta i njegov odnos spram Trećeg Reicha i s kojim je namjerama krenuo u definiranje koncepta „totalne države“, ona ima sva obilježja totalitarne države. Iako je Schmitt smatrao da koncepte „totalnog rata“ i „totalnog neprijateljstva“ treba odvojiti od „totalne države“ i odbaciti kao potencijalno destruktivne, oni su u slučaju Trećeg Reicha ostali čvrsto povezani pa je samim time „totalna država“ zadobila onu formu i sadržaj koju Schmitt, sudeći prema njegovim tekstovima, nije priželjkivao. Hitler je, dakle, uspostavio apsolutističku osobnu vladavinu, koju je na neki način Schmitt zagovarao, no ona je postala krajnje ideološki usmjerena osobna vladavina koja je cijeli nacionalsocijalistički režim usmjerila ka „totalnom neprijatelju“ i ostvarenju nerealnih imperijalističkih ambicija koje su se nastojale realizirati kroz formu

„totalnog rata“ koji je naposljetku doveo do poraza i uništenja režima u Drugom svjetskom ratu. Iako je u svojim radovima Schmitt isticao tu tanku granicu, odnosno nepostojanje opreke između demokracije i diktature, može se postaviti pitanje je li to bila kritika demokracije i opravdavanje diktature, preciznije totalitarnog režima⁹ u kojem je živio i na neki način i u određenom trenutku bio njegovim dijelom, odnosno kojemu je služio¹⁰. Schmittove argumente protiv demokracije kao favoriziranog i najboljeg modela državnog uređenja svakako ne treba zanemariti i mnogi od njih su provjerljivi i vrijedeći i danas. Schmitt je isticao da je pridjev „demokratski“ često samo apstrakcija sadržana u istom subjektu, a to je narod. Schmitt (2007b: 11) ističe sljedeće: „Demokracija može biti militaristička ili pacifistička, apsolutistička ili liberalna, centralistička ili decentralizirana, napredna ili reakcionarna – i sve to, opet, na različite načine u različitim vremenima – a da ne prestane biti demokracijom.“ Rezultati na izborima za Schmitta nisu suglasnost građana za određeni sadržaj, nego su apstraktni rezultat proizašao iz glasovanja iz kojeg se spoznaje opća volja i to za njega predstavlja jakobinsku logiku kojom se može i kojom se opravdava vladavina većine nad manjinom. Stoga je Schmitt vrlo kritičan prema takvoj formi i sadržaju demokracije gdje kako on piše (2007: 12): „Za radikalnog demokrata, demokracija ima vlastitu vrijednost kao takva, bez obzira na sadržaj politike koja se vodi pomoću demokracije. (...) Čim demokracija dobije ‘sadržaj’ neke vrijednosti koja se zasniva na njoj samoj, ne može se više biti demokrat (u formalnom smislu) po svaku cijenu. (...) Vrlo često nastaje stanje u kojemu su demokrati manjina.“ Schmitt navodi kako se narod „ispravnim odgojem“ može dovesti to toga da točno spozna vlastitu volju, da je točno oblikuje i izrazi¹¹. U praktičnom smislu za Schmitta je posljedica tog „odgoja“, odnosno tog poistovjećivanja svoje volje s voljom naroda, diktatura, odnosno „suspendiranje demokracije u ime istinske demokracije koju tek treba stvoriti“ (Schmitt, 2007a: 12). U teoriji time se ne ukida demokracija, ali se uočava ta poroznost granice demokracije i diktature te da postojanje demokratskog obrasca kroz iskazivanje volje naroda ne isključuje diktaturu, odnosno diktatora.

⁹ Iako ova tematika nadilazi okvire ovog rada, ovdje želimo ukratko ukazati na postojanje razlike konceptata *diktature* i *totalitarnog režima*. Dakle, totalitarizam je širi pojam koji je populariziran s Mussolinijevom fašističkom državom, a načelo totalitarnog sustava jest diktatura. Totalitarizam jest političko-društveni-gospodarski sustav koji se temelji na obveznoj ideologiji države, na centralizaciji svih procesa odlučivanja i na utapanju građanskog društva unutar birokratskog aparata (Jelenić, 1995: 15). Diktatura pak korijene ima u „diktatoru“ starog Rima, a značenje joj je s vremenom proširivano pa danas označava vlast jedne osobe ili čitave organizacije (Brooker, 2013: 103).

¹⁰ Ovdje mislimo na njegovu ulogu „krunskog pravnika“ Trećeg Reicha i važnih funkcija koje je obnašao za vrijeme Hitlerova režima.

¹¹ Za Schmitta je paradigma odgojne diktature bila marksistički zamišljena država. Diktatura u takvom sustavu je kako navodi Schmitt „permanentna“ (Schmitt, 2007a: 27).

Umjesto zaključka: Schmitt i suvremeni sigurnosni izazovi – „rat protiv terorizma“

U svojoj *Teoriji partizana* Schmitt (2007: 85, 89) vrlo jasno piše kako je objava rata „uvijek objava neprijatelja“ koji je „na istoj razini kao i ja“ i da je „razlika neprijateljstva ono što ratu daje značenje i karakter“. Neprijatelj kao pretpostavka političkog poželjan je, a samim time je i rat, koji može proizaći iz neprijateljstva, neizbježan dio političkog života. No, kao što je ranije istaknuto, to ne bi smio biti totalni rat jer takav rat nije smisao političkog postojanja država, odnosno naroda kako je to vidio Schmitt. Upravo „rat protiv terorizma“, koji je proglašen od strane Sjedinjenih Američkih Država nakon događaja 11. rujna 2001. godine može se promatrati kroz tu prizmu. On nije zamišljen kao običan rat protiv neprijatelja, nego upravo kao totalni rat, a kojega predvode svjetske (liberalne) demokracije. S druge strane moćnih država su terorističke organizacije, koje u velikoj mjeri imaju obilježja partizanskih pokreta. Za njih (partizane) je Schmitt pak rekao kako „imaju pravog, ali ne i apsolutnog neprijatelja“ (Schmitt, 2007: 92), no u ovom slučaju partizani su evidentno dobili „totalnog neprijatelja“. Iz perspektive studija o terorizmu i drugih teorijskih promišljanja, riječ je o „asimetričnom ratovanju“ (Thornton, 2007., Stepanova, 2008. i dr.), no suštinski i dalekosežni problemi koji prate konkretan rat nešto su posve drugo te nisu pitanje strategije i taktike vođenja rata, nego prije svega pitanja prava, odnosa suvereniteta i globalnog poretka. Nekada pravedan rat (između država) sada postaje globalni građanski rat u kojem se protivniku oduzimaju prava i dolazi do „samopotvrđivanja pravedne strane“ (Ulmen, 2007: 100) i onoga što Schmitt naziva „diskriminatorni koncept rata“ (Bishai i Benke, 2007: 114). Upravo je u *Nomосу zemlje* Schmitt upozorio na moguće globalne posljedice takvih ratova na što u uvodu zbornika *The international political thought of Carl Schmitt* jasno ukazuju Odysseos i Petito (2007: 1) ističući kako je Schmitt predvidio mnoge opasnosti koje bi mogle proizaći iz „hegemonijskog globalnog intervencionizma Sjedinjenih Američkih Država, učinaka apstrakcije i univerzalizacije međunarodnog prava (odnosno ‘poretka’ bez eksplicitnog prostornog utemeljenja), smanjenja pluralizma u međunarodnom sustavu, kao i evolucije partizanskog ratovanja i terorizma“.

Uspoređujući „rat protiv terorizma“, odnosno teroriste sa Schmittovim partizanima Benoist (2007: 78) nedvosmisleno ukazuje na probleme koje taj rat otvara navodeći kako ‘globalni’ rat koji su Sjedinjene Američke Države započele protiv terorizma jest „rat između partizana bez korijena i teritorija, organiziranih uglavnom kao mreže“, s jedne strane, i „svjetske sile koja ne teži osvajanju teritorija, već uspostavi novog svjetskog poretka, viđenog kao nužan uvjet za vlastitu nacionalnu sigurnost“, s druge strane. Prema Benoistu, takav novi svjetski poredak dovest će do otvaranja globalnih tržišta, pristupa energetske resursima, ukidanju regulativa i granica, kontrole komunikacija i slično. „U tim uvjetima djelovanje partizana više ne karak-

terizira logika ‘kopna’, već ‘pomorska’ logika deteritorijalizacije-globalizacije, koja pogoduje nastanku novog oblika terorizma, dok istovremeno otvara nove načine djelovanja.“ (Benoist, 2007: 78). Navedeno ukazuje da su globalni uvjeti pogodni za stvaranje novog, sada globalnog i totalnog neprijatelja – terorizma, a to je poligon za nove politike koje izvrću ideju političkog.

Proglasivši „rat protiv terorizma“ koji postaje „međunarodni“¹², SAD kao i mnoge druge države zagovornice tog rata, *de facto* su proglasile izvanredno stanje u kojem se demokratska načela mogu interpretirati na različite načine i gdje se, kako ističe Ottmann, „briše svaka razlika ne samo između normalnosti i izvanrednog stanja nego čak i između demokracije i diktature (Ottmann, 2010: 129).“ Agamben navodi kako je upravo izvanredno stanje postalo jedna od glavnih praksi suvremenih država gdje su uključene i demokratske. Za Agambena je cijeli Treći Reich s pravnog aspekta izvanredno stanje koje je trajalo dvanaest godina dok moderni totalitarizam definira kao „ustupavljanje legalnog građanskog rata koji omogućuje fizičko uklanjanje ne samo političkih protivnika nego i čitavih kategorija građana koje su iz nekog razloga neuklopive u politički sustav“ (Agamben, 2008: 10). U svjetlu Schmittove misli, Benoist (2007) nudi političko tumačenje globalnog terorizma kao „novog neprijatelja“ ukazujući na uspostavu američke hegemonije kao i neadekvatne reakcije na globalni terorizam u obliku trajnog izvanrednog stanja rata što je upravo jedna od središnjih tema Schmittove ustavne teorije i kritike liberalizma, odnosno liberalne demokracije. Popović i Puljić (2024) govore o globalnom teroru kao „savršenom neprijatelju“ pogodnom za „vječni rat“. Naime, oni ističu kako je upravo globalni „rat protiv terorizma“ bio iskorišten za stvaranje trajnog izvanrednog stanja, a pod čijom su se krinkom ostvarivali konkretni (geo)politički interesi koji su se na taj način prikazivali legitimnima. Upravo su specifične karakteristike terorista kao neprijatelja, kako tvrde Popović i Puljić pogodovala tome da teror postane „savršeni neprijatelj“, a savršen je po tome što ga je nemoguće poraziti „čime se proizvodi vječni rat i perpetuirati prethodno spomenuta diskurzivno oblikovana krinka legitimiteta“. Autori govore o specifičnom američkom diskursu o ratu, i to je ujedno i jedna od teza da analizirani diskurs o „ratu protiv terorizma“ ima svoje „povijesne prethodnike u američkoj političkoj kulturi (poput ‘rata protiv droge’ ili ‘rat protiv siromaštva’“ (Popović i Puljić, 2024: 25).

¹² Sintagma „međunarodni terorizam“ vrlo je diskutabilna, a postala je dio službenog političkog diskursa u svijetu. Derrida navodi kako se ona često upotrebljava i u brojnim službenim osudama koje upućuje UN, a mnoge države su izrazile rezerve oko jasnoće tog pojma i kriterija koji se upotrebljavaju za njegovo identificiranje. Derrida ističe kako se ovom sintagmom/pojmom kao i mnogim drugim presudnim pravnim pojmovima, takozvane legitime sile služe u trenutku kad im se to čini primjerenim i smatra da čim je pojam konfuzniji tim postaje prikladniji za oportunističko prisvajanje (Derrida, 2009: 109).

U takvim situacijama, kada je izvanredno stanje zapravo redovno, otvaraju se vrata za upliv elemenata totalnog pa i anarhičnog načina vladanja u kojima je sve dozvoljeno. Upravo na tu činjenicu ukazuje Zolo (2007: 162) citirajući dalekovidne misli Carla Schmitta: „...u usporedbi s nihilizmom centraliziranog poretka, postignutog modernim sredstvima masovnog uništenja, anarhija se očajnom čovječanstvu može činiti ne samo manjim zlom, već i jedinim učinkovitim lijekom..”

„Rat protiv terorizma“ terminološki je eufemiziran 2009. godine kada je tadašnji predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, Barack Obama, iz službenog diskursa američke administracije izbacio pojam „rata protiv terorizma“ te umjesto njega uveo pojam „operacije u izvanrednim uvjetima u inozemstvu“. Izvanredno stanje i dalje je ostalo na snazi i stvoreni su uvjeti za nešto što se može nazvati „državnim terorizmom“ (Lucić, 2019). Liberalna demokracija preuzima neke elemente totalne države koja se u ime očuvanja demokratskih vrijednosti i demokracije ponaša nedemokratski. Primijenimo li Schmittove koncepte i razmišljanja na primjer „globalnog rata protiv terorizma“ moguće je uočiti da su „teroristi“, „terorističke organizacije“, a nekad i cijele države označene kao „totalni neprijatelji“ protiv kojih se vodi „totalni rat“, kojega vodi „totalna država“ koja proglašava izvanredno stanje i suspendira pravne norme. Zaobilaženje demokratske volje vlastitog, ali i naroda u čijoj se zemlji intervenira, kao i neumoljivo žrtvovanje vlastitih i „neprijateljskih“ resursa kako bi se porazilo „totalnog neprijatelja“ na terenu koji nema jasne granice, primjer je da Schmittova misao o poroznosti granice diktature i demokracije vrijedi i danas. Političko se gubi u ime onog globalnog i neteritorijalnog pod egidom univerzalnog čovječanstva, a pojam i koncept rata postaje maglovit što je Schmitt jasno istaknuo: „Pojam rata, koji nalazi svoj red u državi, ugrožen je danas univerzalističkim konstrukcijama, koje se oslanjaju na neizravne sile, koje preobraćaju međudržavni rat u međunarodni građanski rat“ (Schmitt, 1940: 76). Da posljedice toga mogu biti nesagledive govori i Odysseos (2007) koji se oslanja na Schmittovu misao navodeći kako je „rat protiv terorizma“ zapravo „manifestacija paradoksa liberalne modernosti i rata“. Riječ je, kako navodi, o pojavama „sve nasilnijih oblika ratovanja upravo unutar pokušaja vođenja ratova koji bi trebali okončati ‘rat’ kao takav“. Nadalje, Odysseos ističe kako se stavljanjem naglaska na kozmopolitski poredak i brisanje geopolitičkih granica kroz univerzalno čovječanstvo „ne samo ne uspijeva okončati rat, već ga se ne uspijeva ni ograničiti ni obuzdati, uzrokujući time ne njegovo humaniziranje, nego njegovo pojačavanje i dehumanizaciju“. Rat protiv terora, zapravo „pojačava razlike između ‘nas’ i ‘njih’, između dobra i zla, između pravednog rata i nepravednih neprijatelja, također briše i nekada tako očite granice, između rata i mira (Odysseos, 2007: 137, 138).

Takav *contradictio in adjecto* možda je nabolje u jednoj rečenici ironično opisao Rossiter (1948: 314) rekavši da nijedna žrtva nije prevelika za demokraciju i njezine

interese, najmanje od svega je to privremeno žrtvovanje same demokracije. U ovom slučaju riječ je o liberalnoj demokraciji koja pod izlikom pravednog cilja te postojanja zla i nepravednog neprijatelja proglašava i ratove i nova pravila ratovanja. U slučaju „rata protiv terorizma“ riječ je o hegemonijskoj unipolarnoj izvedbi koja briše globalne granice. Zato su svjetskoj politici (sigurnosti) potrebne revitalizacije i realizacije Schmittovih ideja u vidu jačanja političkog i, kako to zagovara Mouffe (2007), stvaranja pluralističkog multipolarnog svjetskog poretka s većim brojem prostora i autentičnih kulturnih polova u kojima antagonizmi koji se javljaju neće imati ekstremne oblike. Drugim riječima, potreban je kontekst u kojemu neće biti totalnog neprijateljstva i opasnosti od izbijanja novih totalnih ratova koji, pod tankim i prozirnim paravanom mira liberalnih demokracija, nad svijetom vise kao Damoklov mač.

Literatura

1. Agamben, G. (2008), *Izvanredno stanje: Homo sacer, II, 1*. Zagreb: Deltakont.
2. Rossiter, C. L. (1948), *Constitutional Dictatorship. Crisis Government in the Modern Democracies*. Princeton NJ: Princeton University.
3. Balakrishnan, G. (2000), *The Enemy. An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*. London: New Left Books.
4. Bendersky, J. W. (1983), *Carl Schmitt, Theorist for the Reich*. Princeton NJ: Princeton University.
5. Benoist de, A. (2007), Global terrorism and the state of permanent exception. The significance of Carl Schmitt's thought today. U: Odysseos, L. i Petitio, F. (ur.) *The International Political Thought of Carl Schmitt. Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London: Routledge, str. 73-96.
6. Bishai, L. S. i Behnke, A. (2007), War, violence and the political. U: Odysseos, L. i Petitio, F. (ur.) *The International Political Thought of Carl Schmitt. Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London: Routledge, str. 107-123.
7. Böckenförde, E. W. (1997), The Concept of the Political: A Key to Understanding Carl Schmitt's Constitutional Theory. U: Dyzenhaus, D. (ur.) *Law as Politics. Carl Schmitt's Critique of Liberalism*. Duke: Duke University Press, str. 37-55.
8. Brooker, P. (2013), Autoritarni režimi. U: Caramani, D. (ur.) *Komparativna politika*, Zagreb: Biblioteka Političke analize, FPZG, str. 102-117.
9. Cvijanović, H. (2012), The Limits of the Political: Transcendent Passions and Carl Schmitt's Failure in Providing a Theory of Political Stability. *Politička misao* 49(5), str. 138-156.
10. Derrida, J. (2009), Dekonstrukcija terorizma. Autoimunost: Stvarna i simbolička samoubojstva. *Politička misao* 46(3), str. 91-138.
11. Greven, Th. M., (1989), Supstancijalno i metafizičko polazište političkog pisca C. Schmitta do 1934. *Politička misao* 26 (1), str. 62-78.
12. Jelenić, J. (1996), Totalitarizam i njegovo očitovanje. *Obnovljeni život* 51(1/2), str. 15-34.

13. Kasapović, M. i Zakošek, N. (2007), *Carl Schmitt. Politički spisi*. Zagreb: Politička kultura.
14. Lievens, M. (2010), Carl Schmitt's two concepts of humanity. *Philosophy and Social Criticism*, 36, str. 917-934.
15. Lucić, D. (2019), *Državni terorizam*. Zagreb: Despot Infinitus.
16. McCormick, J. P. (1999), *Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology (Modern European Philosophy)*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Molnar, A. (2010), Stav Karla Šmita o totalnom ratu i totalnom neprijatelju uoči izbijanja Drugog svetskog rata. *Filozofija i društvo* 1, str. 31-49.
18. Mouffe, C. (2005), *On Political*. Routledge: Abingdon.
19. Mouffe, C. (2007), Carl Schmitt's warning on the dangers of a unipolar world. U: Odysseos, L. i Petito, F. (ur.) *The International Political Thought of Carl Schmitt. Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London: Routledge, str. 147-153.
20. Odysseos, L. (2007), Crossing the line? Carl Schmitt on the 'spaceless universalism' of cosmopolitanism and the War on Terror. U: Odysseos, L. i Petito, F. (ur.) *The International Political Thought of Carl Schmitt. Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London: Routledge, str. 125-143.
21. Odysseos, L. i Petito, F. (2007), Introduction: the international political thought of Carl Schmitt. U: Odysseos, L. i Petito, F. (ur.) *The International Political Thought of Carl Schmitt. Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London: Routledge, str. 1-18.
22. Ottmann, H. (1993), Hegel i Carl Schmitt. *Politička misao* 30(4), str. 140-147.
23. Ottmann, H. (2010), Decizionistički modeli politike. *Politička misao* 47(1), str. 129-141.
24. Paić, Ž. (2015), Doba oligarhije. *Europske studije* 1(1), str. 107-158.
25. Popović, P. i Puljić, T. (2024), Perfect Enemy and Forever War: The discourse of Global War on Terrorism. U: Buzar, S. i Caron, J. F. *War on Terror. Reflecting on 20 Years of Policy, Actions, and Violence*. Berlin: De Gruyter, str. 23-44.
26. Posner, E. A. i Vermeule, A. (2011), Demystfying Schmitt. *Chicago Public Law and Legal Theory* – working paper. Dostupno na URL: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1088&context=public_law_and_legal_theory (Posljednji pristup: 01.09.2024.)
27. Schmitt, C. (1943), *Pojam politike i ostale razprave*. Zagreb: Matica hrvatska.
28. Schmitt, C. (2000), *The Crisis of Parliamentary Democracy*. Cambridge: The MIT Press.
29. Schmitt, C. (2005), *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press.
30. Schmitt, C. (2006), *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europeum*. New York: Telos Press Publishing.
31. Schmitt, C. (2007), *Theory of Partisan. Intermediate Commentary on the Concept of the Political*. New York: Telos Press Publishing.
32. Schmitt, C. (2007a), Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma. U: Kasapović, M. i Zakošek, N. (ur.). *Carl Schmitt. Politički spisi*, Zagreb: Politička kultura, str. 7-41.

33. Schmitt, C. (2007b), Pojam političkog. U: Kasapović, M. i Zakošek, N. (ur.). *Carl Schmitt. Politički spisi*, Zagreb: Politička kultura, str. 61-100.
34. Schmitt, C. (2007c), Država, pokret, narod. U: Kasapović, M. i Zakošek, N. (ur.). *Carl Schmitt. Politički spisi*, Zagreb: Politička kultura, str. 101-129.
35. Schmitt, C. (2011), The Turn to the Discriminating Concept of War. U: Nunan, T. (ur.). *Writings on War*. Cambridge: Polity Press.
36. Stepanova, E. (2008), *Terrorism in Asymmetrical Conflict. Ideological and Structural Aspects. SPIRI Research Report No. 23*. Oxford: Oxford University Press.
37. Thornton, R. (2007), *Asymmetric Warfare. Threat and Response in the Twenty-first Century*. Cambridge: Polity Press.
38. Ulmen, G. L. (2007), Partisan warfare, terrorism and a new nomos. U: Odysseos, L. i Petito, F. (ur.) *The International Political Thought of Carl Schmitt. Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London: Routledge, str. 97-106.
39. Vollrath, E. (1989), Kako je Carl Schmitt došao do svog pojma političkog? *Politička misao*, 26 (1), str. 30-47.
40. Vujeva, D. (2006), Logika i aporije političkoga – politički potencijal prijateljstva. *Politička misao*, 43(3), str. 67-86.
41. Zolo, D. (2007), The re-emerging notion of Empire and the influence of Carl Schmitt's thought. U: Odysseos, L. i Petito, F. (ur.) *The International Political Thought of Carl Schmitt Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London: Routledge, str. 154-165.

Total war, total enemy and total state – Schmitt's concepts within a modern security perspective

Summary

The theoretical concepts of Carl Schmitt, as well as much of his thought – particularly those developed under Hitler's regime – may be subjected to a value-based examination as regards the sense in which they served the Third Reich, represented opportunist considerations for the preservation of his own life, or constituted objective and ideologically untainted political and legal reflections on the state. Regardless of one's interpretative inclination or disinclination toward Schmitt's character and work, and regardless of the circumstances under which he operated, certain concepts and ideas of Carl Schmitt are applicable in the analysis and explanation of specific contemporary political and security developments. For Schmitt's claim about the absence of opposition between dictatorship and democracy, and his indication that any legal state can become total, it is possible to find contemporary examples. The universalist tendencies of liberal democracies – i.e., deterritorialisation and globalization – now lead to hegemonic interventions as dangerous as total wars, since they

erase all boundaries (of territory) and blur the lines between war and peace, since through institutions like the state of emergency, war can become a permanent condition. One example is *War on Terror*, launched on September 11, 2001, which sustains a state in which certain legal norms are suspended, and revives Schmitt's concept of *total enemy*, leading towards *total war*. The paper points to the analytical value of Schmitt's concepts and, in its conclusion, offers an analogy with contemporary political and security phenomena, among which are terrorism, „global terrorism,“ and *War on Terror*.

Keywords: Carl Schmitt; *War on Terror*; total state; total enemy; total war.

izv. prof. dr. sc. Danijela Lucić
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3, HR – 10 000 Zagreb
dalucic@ffzg.unizg.hr